

EMIL SÎRBULESCU

EMIL SÎRBULESCU

**LITERATURA AMERICANĂ
ȘI PROVOCAREA ETNICITĂȚII
~ROMANUL AFRO-AMERICAN~**

Editura Universitaria
Craiova, 2020

Referenți științifici:

Conf.univ.dr. Reghina Dascăl – Universitatea de Vest Timișoara

Conf.univ.dr. Adrian Radu – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Copyright © 2020 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**SÎRBULESCU, EMIL****Literatura americană și provocarea etnicității: romanul afro-american /**

Emil Sîrbulescu. - Craiova: Universitaria, 2020

Conține bibliografie. – Index

ISBN 978-606-14-1676-9

82.09

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Argument

Au trecut cincizeci de ani de când, într-un pachet de cărți primite gratuit (cum altfel?) de la o fundație americană, am găsit romanul *Omul invizibil*, de Ralph Ellison, scriitor pe atunci puțin cunoscut în România de publicul larg și care m-a marcat profund prin strigătul existențial al omului din subterana lui Feodor Dostoievski: „Sunt un om invizibil...”, adresat, de data aceasta, de către un afro-american anonim unei societăți care refuza să-l vadă tocmai pentru că era negru. Entuziasmat, am tradus Prologul romanului în limba română și l-am propus spre publicare unei reviste de cultură. După ce a citit textul, redactorul a refuzat fără menajamente publicarea unui scriitor american despre care nu știa nimic și care, în afară de mesajul inacceptabil pentru canoanele ideologice ale vremii, era negru. nici nu se punea problema traducerii integrale a romanului. Niciun referent nu ar fi avut curajul să afirme că „romanul nu prezintă probleme din punct de vedere moral și politic”, așa cum cereau indicațiile de partid.

După evenimentele din decembrie 1989, ca urmare a deschiderii frontierelor, am beneficiat de o bursă Fulbright care mi-a permis să studiez romanul afro-american pe tot parcursul anului 1993, la Catedra de studii afro-americane a prestigioasei universități Harvard. Una dintre dorințele mele nedeclarate era să-l întâlnesc pe Ralph Ellison. Spre marele meu regret, scriitorul nu mai acorda interviuri.

În același an, pe 7 decembrie, Toni Morrison a rostit celebrul discurs de acceptare a Premiului Nobel pentru Literatură. Profesorul Henry Louis Gates Jr., la vremea aceea șeful Catedrei de studii afro-americane a Universității Harvard și Director al Institutului W.E.B. Du Bois pentru Studii Afro-Americane din Cambridge, MA, care fusese prezent la ceremonia de la Stockholm, a trimis imediat discursul la catedră, așa că dimineața l-am găsit la corespondență. Primirea scriitoarei în SUA a fost pe măsură. La o încercare timidă de a obține un interviu, răspunsul secretarei de la Princeton University nu mi-a dat multe speranțe: „Vă pot programa în aprilie, anul următor”. La sfârșitul lunii, am revenit în România...

În 2009, Barack Obama a devenit primul Președinte de culoare al Statelor Unite, iar fostul redactor, acum reputat critic literar și respectat profesor universitar, și-a exprimat admirația față de noul Președinte american, fără nici o urmă din sentimentele rasiste nutrite cândva. Cu trei ani mai târziu, a fost

publicată prima traducere a romanului în limba română. Am simțit atunci că Ralph Ellison a fost răzbnat!

Cartea de față este rezultatul mai multor ani de cercetare, și a unei intense activități ca membru al CAAR (Collegium for African American Research), concretizată în participarea la conferințe de profil organizate în SUA (Orlando, St. Louis), Spania (Tenerife și Madrid), Franța (Tours și Paris), Italia (Roma), și Germania (Bremen) care au făcut posibilă colaborarea cu renumiți specialiști europeni și americani în domeniu: Paul Lauter, Violet Johnson, Michel și Geneviève Fabre, Christopher Mulvey, Maria Diedrich, Giulia Fabi, Isabel Soto Garcia, Berndt Ostendorf, Sabine Broeck, Claudine Raynaud, pentru a menționa doar câteva nume. Menționez cursul de literatură afro-americană, și numărul mare de studenți care au ales teme de licență din acest domeniu, și doctoranzii care au finalizat și publicat teze de doctorat dedicate romanului afro-american și ale căror contribuții le-am menționat în volum. Toți aceștia mi-au menținut treaz interesul și mi-au oferit motivația necesară de a continua.

Dedic această carte soției mele, Doina, și fiului meu, Lucian, care mi-au fost alături în toți acești ani.

Listă de tabele și ilustrații

Notă: Ilustrațiile aparțin domeniului public.

Fig. 1: Rasele și categoriile rasiale la recensământul din 2000 (*apud* Schmitt, 2001)

Fig. 2: Țările din Orientul Mijlociu cu cea mai numeroasă populație de imigranți din Statele Unite (*apud* Steven A. Camarota, 2000)

Fig. 3: Cele șapte tipuri de argumente multiculturalale (*apud* Murphy, 2012)

Fig. 4: Evoluția conceptului de rasă (*apud* Stephen Spencer)

Fig. 5: Cei șapte piloni ai eurocentrismului (*apud* Mazrui)

Fig. 6: Sistemul comercial triunghiular transatlantic (*triangular trade*) <https://www.sociostudies.org/journal/articles/939259/>

Fig. 7: Elemente fundamentale ale teoriei critice a rasei (*apud* Delgado și Stefancic)

Fig. 8: *Running a Thousand Miles for Freedom* (de la stânga la dreapta): frontispiciu și pagina titlu, prima ediție (Londra, 1860); cele trei portrete în Henry Louis Gates, Jr., și Charles T. Davis, *The Slave's Narrative* (1985)

Fig. 9: Simboluri funerare africane ale paratextului în *Beloved*

Fig. 10: Coperta romanului *A Mercy* (ediția 2009); Frederic Edwin Church, *El Rio de Luz* ("The River of Light"), or *Morning in the Tropics* (1877). https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frederic_Edwin_Church_-_Morning_in_the_Tropics.jpg

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-o societate multi-etnică și multi-rasială cum este cea americană, în care oamenii se confruntă cu imaginea pe care alții și-au format-o despre ei și pe care aceștia o transmit, multiculturalismul constituie o provocare și deschide calea spre construcția propriei identități. Astfel, între gradul de particularitate și prețiozitate inerent recunoașterii fiecărei culturi, și necesitatea reînțelegerii stereotipurilor care nu permit o întâlnire adevărată între acestea, o abordare multiculturalistă presupune căutarea rădăcinilor identității în contextul crizei manifestate într-o cultură post-modernă.

Globalizarea, prin accelerarea schimburilor culturale, reface hărțile culturale prestabilite, impunând necesitatea unei noi căi epistemologice de aprofundare a acestui fenomen. Acest lucru presupune o regândire a culturii în aspectele sale conceptuale și practice, pentru a putea înainta spre o înțelegere a multiculturalismului actual și spre punerea în aplicare a practicilor educaționale critice multiculturale. Este necesară, așadar, o înțelegere inițială a culturii ca o construcție socială, ca parte a unei realități situate istoric, loc de dispută pentru puteri simbolice care sfârșește prin stabilirea unor corespondențe între cultură și identitate.

Astfel, înțelegerea culturii numită postmodernă și supusă fenomenului globalizării în societățile occidentale necesită o cunoaștere minimă a acestui moment de fragmentare a identităților sociale și personale, datorită pluralității cerințelor sociale, a spațiilor de legitimare și a disputelor și opțiunilor de cuplare identitară aduse de inovațiile tehnologice și informaționale. Accelerarea sau compresia timpului/spațiului înseamnă că, în domeniul identităților, apartenența nu mai este direct legată de factorul local. Mai degrabă, rezultatul negocierii între factorii locali și globali, deci viețuirea într-o locație, nu presupune neapărat stabilirea de legături cu aceasta, ori apartenența sau teritorialitatea.

Interpretările exegeților postmodernității și evoluțiile relativ recente ale conceptului de multiculturalism sunt divergente în anumite puncte, dar converg în sensul necesității regândirii etniei în fața acestei noi paradigme interpretative. Stuart Hall (1997) este mai specific atunci când se îndoiește de capacitatea conceptului de a da seama de diversele identități care astăzi sunt grupate sub această denumire, „negru”, și susține necesitatea formulării unei noi paradigme a identității, mult mai cuprinzătoare, capabilă să examineze diferitele forme sub

care se prezintă negrul. În opinia lui, comunitățile negre diasporice, cărora le-au fost negate tradițiile și drepturile civile, au recurs la corporalitate și muzică înțelese ca instrumente de exprimare strategică, legate strâns de cultura populară (care tinde să devină un spațiu de contestație), dar capabile să păstreze trăsăturile care o definesc drept cultură populară neagră.

Cu toate acestea, postmodernitatea sfârșește prin a susține dizolvarea granițelor dintre cultura erudită și cea populară, generând totodată hibriditate printre diferitele forme în care se prezintă cultura populară. Aceste hibridități ajung să genereze nevoia de a revizui conceptul de dublă apartenență pe care autori precum Paul Gilroy și Stuart Hall însuși l-au împrumutat de la W.E.B. Du Bois, potrivit căruia individul negru ar oscila între particularitatea rasială și apelurile universale moderne la apartenență, cum ar fi apartenența la statul-națiune. Noua situație ar impune necesitatea înlocuirii dicotomiilor – negru *sau* american (relația centrată pe *sau*) – cu relația negru *și* american (centrată pe *și*), iar conjuncția *și* ar fi completată de alte relații de apartenență la care sunt supuși indivizii.

Construcția semnificantului „negru” este bazată pe o noțiune esențială, modernistă, a cărei centralitate este plasată relațional în fața etniilor de referință pentru a construi perechi exclusiv reciproce. Această concepție esențialistă ar fi incapabilă să facă față hibridității în zilele noastre, deoarece sfârșește prin a rupe legăturile negrului cu momentul istoric, suprapunându-se unei categorii biologice rasiale în detrimentul istoricității, care ar putea să o golească de orice conținut politic.

O direcție de cercetare justificată devine, astfel, includerea literaturii afro-americane în sfera literaturii diasporei (alături de diaspora asiatică și europeană), sau amplasarea acesteia în sfera literaturii americane, dată fiind evoluția paralelă și simultană a acestei comunității și societății *mainstream*.

În general, comunitățile diasporice împărtășesc o serie de caracteristici. Indiferent de locația lor, membrii unei astfel de comunități manifestă un atașament emoțional față de pământul strămoșesc, sunt conștienți de dispersarea lor și, dacă este cazul, de opresiunea și înstrăinarea manifestate în țările în care locuiesc. Membrii comunităților diasporice tind să manifeste un sentiment de identitate „rasială”, etnică sau religioasă, care depășește limitele geografice, împărtășind similitudini culturale și uneori articulând dorința de a reveni în țara lor de origine. Dar nicio comunitate diasporică nu manifestă toate aceste caracteristici și nici nu împărtășește cu aceeași intensitate o identitate cu rudele

ei ancestrale risipite în întreaga lume. În aceste condiții, multiculturalismul societății americane actuale devine o realitate.

Am ajuns, astfel, la „provocarea etnicității” din titlul acestui volum, o invitație deschisă pentru mai tinerii cercetători ai fenomenului dornici să accepte această provocare. De altfel, interesul pentru acest domeniu este vizibil în numărul mare de participări ale cercetătorilor români la diferite manifestări culturale, simpozioane și conferințe naționale și internaționale, în cursurile universitare dedicate literaturii grupurilor etnice din Statele Unite, și în numărul mare de lucrări de licență și teze de doctorat care, de-a lungul anilor, au abordat teme similare. Am menționat, pe parcursul acestui volum, contribuțiile unor tineri cercetători români care au abordat acest domeniu, având convingerea că numărul lor este mult mai mare.

Interesele doctoranzilor au acoperit teme dintre cele mai diverse, de la armistițiul cultural în opera scriitoarelor afro-americane, la rezistență și protest, căutarea identității în opera lui Ralph Ellison, vizibilitatea culturală a scrisului afro-american, metafore ale romanului afro-american, Ishmael Reed și literatura diasporei africane, funcționalitatea socială la Alice Walker și Toni Morrison, dimensiunea multiculturală a identității rasiale, sau o abordare comparatistă a operei lui Toni Morrison și a scriitoarei iraziene Inaam Kachachi.

Este evidentă preferința acestor cercetători pentru anumite aspecte preponderente: contextul multicultural în care au evoluat scriitorii afro-americani abordați; vizibilitatea culturală a scriitorilor aparținând comunitățile etnice; efectele structurii etnice a societății americane contemporane asupra literaturii americane; evoluția scrisului etnic în general și afro-american în special sub incidența manifestărilor rasiste, xenofobe; abordarea de gen. Multiculturalismul la care ne referim indică o societate în care mai multe culturi, chiar și foarte diferite, coexistă respectându-se reciproc. Ideea, născută mai ales în urma intensificării proceselor de globalizare, este aceea că diferitele grupuri etnice, și în special minoritățile, în ciuda faptului că au suferit modificări, își păstrează fiecare particularitățile, menținându-și dreptul de a exista fără a omologa o cultură predominantă. În ultimii ani, însă, atât cercetătorii, cât și lucrătorii sociali au început să sublinieze aspectele critice ale acestui mod de înțelegere a integrării, atât de mult încât ajunge la concluzia că ar avea efectul paradoxal de a exclude minoritățile, în loc de a-și promova participarea la societatea și cultura națională și transnațională.

Adăugăm, la acestea, cele două ediții ale monografiei pe care am dedicat-o romanului afro-american și studiile publicate în mai multe volume și reviste de specialitate din țară și străinătate.¹

În volumul de față am abordat romanul afro-american ca pe o provocare adresată actualului *mainstream* literar american de către literatura unui grup etnic de cele mai multe ori marginalizat în condițiile diversității culturale care a avut ca rezultat construirea și acceptarea (sau neacceptarea) unui model multicultural american. Pentru conturarea peisajului etnic american am recurs în primul rând la o reactualizare și o nuanțare a conceptelor de rasă, etnicitate, identitate și reprezentare, cu menționarea teoriilor rasiale și rasiste pentru a putea justifica sintagma *melting pot* – creuzetul menit să-i cuprindă pe imigranții de toate culorile și orientările religioase într-o îmbrățișare atotcuprinzătoare, menită să conducă la ștergerea diferențelor și la construirea unei entități iluzorii, *homo americanus*. Iar dacă prezența africanilor pe pământul Americii este rezultatul comerțului cu sclavi, instituția sclaviei devenind o componentă esențială a sistemului colonial, am acordat un spațiu amplu conceptelor de rasă și rasism, urmărind evoluția lor istorică, subliniind răspunsul literar al sclavilor prin numeroasele narațiuni autobiografice ale sclavilor (*slave narratives*), dinamica mișcării aboliționiste, și contribuțiile lui Frederick Douglass, Booker T. Washington și W.E.B. Du Bois.

Un segment semnificativ al acestui demers critic a fost destinat procesului de maturizare a romanului afro-american, începând cu moștenirea culturală a Sudului, continuând cu momentul Ralph Ellison, specificul feminismului negru și caracteristicile prozei lui Alice Walker (pe care le-am intitulat *rezistență, devenire și sublimare*).

În privința moștenirii culturale a Sudului, am urmărit evoluția genului *narratives of passing*, de la relatări ale tentativelor sclavilor de a evada prin acțiunea de *passing*, traversarea imaginarei „linii a culorii” (*color line*), la

¹ *Cartea care vorbește: Introducere în romanul afro-american*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 1999, urmată de o a doua ediție, revăzută și adăugită, publicată la Craiova, Editura Universitaria, 2020. Dintre studiile publicate în volume, menționez: “The Puttbutt Syndrome: An Eastern-European’s Reading of Ishmael Reed’s Novel ‘Japanese by Spring’” în *Transgressing and Traversing Continental Boundaries*, editat de John K. Noyes, (Pretoria: UNISA University Press, 2006); “Ambassadors on Duty: The Impact of African-America on the Perception of Race in Romania (Communist and Post-Communist)” în *Ambassadors: American Studies in a Changing World*, editat de Massimo Bacigalupo and Gregory Dowling (Roma: AISNA, 2006); “Louis Armstrong’s Unknown Addiction or the (Un)Willing Autobiographer” în *Western Fictions, Black Realities: Meanings of Blackness and Modernities*, ed. Isabel Soto și Violet Showers Johnson. Viena, Berlin: LitVerlag, 2011.

romanele pe această temă (*passing novels*). Am exemplificat cu texte reprezentative: *The Autobiography of an Ex-Colored Man* de James Weldon Johnson (1912), *Cane* de Jean Toomer (1923), *Black Boy* de Richard Wright (1945), *Omul invizibil* de Ralph Ellison (1952), *The Autobiography of Miss Jane Pitman* de Ernest Gaines (1971), la care am adăugat o analiză comparativă a romanelor *Home to Harlem* de Claude McKay (1928) și *Nigger Heaven* de Carl Van Vechten (1926).

Am dedicat un capitol amplu lui Ralph Ellison și romanului *Omul invizibil*, de asemenea parte din moștenirea culturală a Sudului, în care limbajul metaforic al protagonistului aduce argumente în favoarea acestei apartenențe, dovada legăturii neîntrerupte dintre viața și literatura negrilor din Sud, și dorința lor de eliberare din sclavie și de a-și construi o nouă existență în metropolele Nordului. Punem accent pe metafora centrală a romanului, oferind o interpretare ideologică a invizibilității și o justificare a respingerii de către Ellison a ideologiilor convenționale prin dereglarea organizată a tuturor simțurilor.

Abordarea feminismului în variantă afro-americană a fost necesară pentru elucidarea atitudinii afro-americanilor față de ideologia feministă de *mainstream*. A fost necesară corelarea procesului de afirmare a unei mișcări feministe în cadrul comunității negre cu modificările legislative din anii '60. Am remarcat cu acest prilej că gândirea feministă neagră se bazează pe necesitatea includerii problemelor de rasă, clasă și gen în contextul luptei negrilor pentru drepturile lor. Am subliniat teme recurente în romanele scriitoarelor de culoare: violența fizică și psihologică, exploatarea sexuală, rasismul, sexismul, discriminarea de clasă și gândirea stereotipică; comuniunea psihologică și socială feminină, relația lor cu bărbații de culoare. Am analizat în detaliu conceptul de *womanism* elaborat de Alice Walker, (concept pe care l-am tradus cu „feminitate”), ca replică la feminismul alb și care militează împotriva stereotipurilor, poziției patriarhale și a descrierilor impuse și limitative ale femeilor care contrazic total realitatea și le reduc la o categorie de ființe supuse, slabe și chiar superficiale. Am arătat că feminismul negru se preocupă insistent de condiția bărbaților de culoare stereotipizați de societatea albă și nevoiți, ca și femeile, să suporte moștenirea sclaviei, confruntate cu segregarea, stereotipurile negative și marginalizarea.

Într-un capitol separat dedicat lui Alice Walker, analizăm activismul social al scriitoarei a cărei viață a fost și este o neîntreruptă luptă cu prejudecățile, și ale cărei romane sunt un elogiu adus celor care au avut capacitatea de a rezista

opresiunii fizice și psihice. Romane ale căutării identității, acestea participă cu succes la experimentul stilistic și narativ al autoarei, devenind romane ale rezistenței, în care arta scriitoricească devine terapie și supraviețuire. Astfel, în cazul romanului *Meridian* am urmărit discursul ideologic al mișcării pentru drepturile civile; în *Culoarea purpurie*, rezistența (prin umor) la ordinea patriarhală; în *The Third Life of Grange Copeland* ne-a preocupat reacția negrilor din sud la represiunea economică impusă de sistemul de arendare a pământului. Revenind la *Culoarea purpurie*, am apreciat că scriitoarea insistă asupra a ceea ce am numit „eșecului mitului complementarității masculin-feminin”. Ca o consecință a sistemului patriarhal modelat după instituția sclaviei, relația dintre genuri este reprezentarea la nivel personal a punerii în posesie. Femeia este văzută ca obiect, trecând de la un posesor la altul ca rezultat al unei tranzacții, perpetuându-se, astfel, dominația de gen. Cu toate acestea, romanul elogiaza ceea ce am numit „frumusețea și extazul vieții în centrul împlinirii spirituale și politice”.

Cea de-a treia parte a acestui volum este un studiu de caz în care am abordat scrisul lui Toni Morrison din mai multe unghiuri, urmărind preocupările tematice ale scriitoarei și narațiunea sclaviei, cu accent pe timpul și spațiul narativ, relația dintre identitate și memorie, conștientizarea istorică a realității sclaviei, recurgerea la realismul magic. Dacă scopul declarat al scriitoarei a fost reafirmarea și protejarea demnității umane, și rescrierea trecutului prin asocierea tuturor raselor și grupurilor etnice, romanele ei depășesc mult cadrul unei literaturi minoritare, deschizând orizonturi neașteptate literaturii mainstream.

În romanele ei, Toni Morrison abordează probleme care prezintă o preocupare umană centrală, inclusiv rasismul, sexismul, războiul, sărăcia, incestul, trădarea, uciderea din ură și alte traume, și sensul complex al comunității și al iubirii. Romanele evidențiază experiența negrilor americani – bărbați și femei, deopotrivă – într-o societate nedreaptă, acordând o atenție specială femeilor expuse unui „dublu risc” din cauza suprapunerii discriminării rasiale cu cea de gen. La Toni Morrison, literatura a devenit o formă elocventă de exprimare a unui mod de reprezentare a contextului social pentru a dezvălui inegalitatea, rasismul și nedreptatea socială. Temele recurente ale romanelor ei provin din statutul de scriitoare militantă care se adresează comunității afro-americane, de pe poziția de femeie: sărăcia, pierderea inocenței, incestul, abuzul sexual, nebunia, prejudecățile rasiale și

mitul culorii. Am insistat pe prezentarea temelor centrale, mereu prezente în romane. Putem afirma că devenirea ei ca scriitoare este legată de dorința de a aborda aceste teme din care și-a construit propriul stil literar.

Fără intenția de a introduce o notă de îndoială asupra oportunității întregului demers critic, am reiterat drumul parcurs de romanul afro-american de la *melting pot* la multiculturalism pentru a ne întreba, pe bună dreptate, dacă peisajul cultural american actual mai corespunde celor prezentate în corpusul acestui volum. Post-multiculturalismul este o realitate, iar întrebarea pe care ne-am pus-o – *Mai există o literatură afro-americană?* – își găsește răspuns în existența unei noi literaturi afro-americane, iar nivelul de receptare a acestei literaturi în România (punctată de mai multe ori pe parcursul studiului de față) este o dovadă de rezistență.

INTRODUCERE

Despre diversitatea culturală

1. Cultură și etnicitate

Un poem aztec din secolul al XVI-lea prezintă imaginea artistului creator care caută într-o multitudine de sensuri și de voci diferite pentru a putea da expresie experienței:

Artistul: discipol, abundent, multiplu, neliniștit.

Artistul adevărat – capabil, pus pe treabă, priceput – menține dialogul cu inima, înfruntă realitatea cu puterea minții.

Artistul adevărat scoate totul din inimă,

muncește cu încântare, face lucrurile cu calm, cu judecată,

muncește ca un adevărat toltec, își alcătuieste obiectele,

lucrează cu dexteritate, inventează,

aranjează materialele, le împodobește, le face să se potrivească.

Artistul putred muncește la întâmplare, se răstește la oameni,

face lucrurile tulburi, cu superficialitate,

lucrează fără grijă, îi fură pe oameni, e un hoț. (Lauter, 1990, p. 21)²

Literatura americană poate fi descrisă, cel mai bine, nu ca o literatură care a continuat să experimenteze până când a găsit acea modalitate de expresie care a diferențiat-o, în cele din urmă, de literatura engleză, ci ca una care, de la bun început, s-a adresat publicului pe mai multe voci. Iar explicația se află nu neapărat într-o interpretare anume a evenimentelor mondiale cât în necesitatea stringentă simțită de artistul creator de a formula și forma experiența pornind de la o multitudine de posibilități.

În peisajul atât de diversificat al acestui mileniu, literatura americană se prezintă mai degrabă ca un joc de puzzle, în care piese diferite provenite din spațiul cultural african, hispanic, chicano, asiatic (chinez, japonez, coreean și indian), amerindian sau chiar românesc se combină și se interpătrund, conferind literaturii din *mainstream* o specificitate și o soliditate cu totul nouă. Ishmael

² Traducerea citatelor din acest volum, exceptând cazurile în care am avut la dispoziție alte traduceri publicate, ne aparține.

Reed, în romanul *Japanese by Spring* (1993), prezintă o viziune aproape apocaliptică asupra unei Americi îngenuncheate sub povara provocărilor etnicității:

Dansează. Sun Eagle Drummers & Fancy Dancers, Zydeco Flames, Salsa, Charanga Tumba-o Y Cuerda, Cuban Salsa, Soca / Calypso / Reggae, Kotoja, Modern Afro Beat. Flamenco. Flamenco tradițional. Rumba Flamenco. Vietnamese Music Ensemble. Populația multiculturală din Oakland se revarsă în parc. Ishmael Reed se apropie de aceștia. Cambogieni, laoțieni, vietnamezi, chinezi, japonezi, africani, latino (există acum cartiere din Oakland care seamănă cu Mexico City). Un bărbat alb poartă un tricou cu chipul lui Malcolm X. Vânzătorii ambulanți au instalat tarabe de unde vând îmbrăcăminte „africană”. Cămăși, tricouri, dashiki. Sunt de vânzare o mulțime de articole cu Malcolm X.

Așa vor arăta Statele Unite peste douăzeci și cinci de ani. Se întâmplă deja în Oakland. Se mai vede și pe aeroportul din Los Angeles, care acum seamănă cu o Adunare Generală a Națiunilor Unite. Filipino-americani și Latino se plimbă prin aeroport cu mersul lor de negri (englezii beneficiază de prima generație. Cea de-a doua generație aparține sufletelor). Femeile din India de Est sunt îmbrăcate în sariuri. În bătălia multiculturalismului, California a căzut în mâinile inamicului. (Reed, 1993, p. 224)

Nu este surprinzător că Daniela Dorobanțu, în volumul *The Literature of the Afro-American Diaspora in an Age of Multiculturalism: Discovering New Territories in Ishmael Reed's Fiction* (2014), realizează o monografie originală și deosebit de valoroasă a operei umoristului Ishmael Reed pe care îl prezintă în contextul multiculturalismului care a caracterizat America sec. XX, subliniind esența poeziei multiculturale a scriitorului, recursul acestuia la tradițiile africane, și „acest proces de reconciliere depășind preconcepțiile de superioritate și înaltă moralitate care caracterizează concepțiile și societatea occidentală” (Dorobanțu, *op. cit.*, p. 9). În contextul în care „multiculturalismul a devenit discursul modernității pentru scriitorii și artiștii vizionari care au păstrat în lucrările lor aspecte ale conștiinței culturale africane și diasporice” (*Idem*, p. 210), autoarea studiului îl consideră pe Ishmael Reed drept „unul dintre cei mai importanți romancieri afro-americani contemporani în scrierile căruia este evidentă

persistența viziunii”, un scriitor care și-a propus să demonstreze că „improvizarea asupra tradiției africane a fost singura cale de a supraviețui sistemelor de colonizare și sclavie” (*Idem*).

În articolul „Ce este un grup etnic?” (1922), sociologul german Max Weber subliniază ca o trăsătură definitorie a grupurilor etnice „credința subiectivă în descendența lor comună”, explicată prin existența „unor similitudini ale tipului psihic sau ale obiceiurilor, sau ambele, ori datorită amintirii colonizării sau migrării. . . Nu are importanță dacă există sau nu o legătură de sânge obiectivă” (Weber, 1997, p. 18).

Este de remarcat natura obiectivă a apartenenței la un anumit grup etnic și, în acest sens, etnicitatea este mai puțin o chestiune de identitate, și mai mult una de identificare cu alți indivizi care au trăit experiențe similare și împărtășesc aceeași soartă, adesea articulată în termeni politici, așa cum rezultă din afirmațiile lui Weber și ale altor teoreticieni. Iar dacă definim „proza etnică” drept literatura deosebirii culturale atunci această deosebire nu este nici obiectivă și absolută, nici statică și fixată în trecut. Alte studii au pus accentul pe natura dinamică, mereu schimbătoare a deosebirii culturale, ca de exemplu, volumele lui Werner Sollors: *Beyond Ethnicity* (1986) și *The Invention of Ethnicity* (1989).

Accentul pus de autor pe invenție, sau pe etnicitate văzută ca *ficțiune colectivă*, a câștigat teren în ultima vreme, deoarece pare să îngăduie o depășire a diferenței culturale către ceea ce Sollors și alții numesc *societatea postetnică* în care tensiunile și conflictele etnice s-ar dizolva. Cu toate acestea, deși este bine să conștientizăm conținutul deosebirii culturale pe măsură ce grupurile etnice reacționează și încearcă să modeleze noile condiții istorice și politice, apare pericolul ca un accent mult prea mare pe etnicitate ca *ficțiune colectivă* să estompeze dimensiunile politice ale acesteia. Identificarea etnică, fie că este vorba de definiția lui Weber sau de cea a lui Sollors, nu are loc în vid, tinzând să apară prin experiența marginalității (economice, politice și culturale). Este motivul pentru care grupurile dominante nu se autodefinesc în termeni etnici. Kathleen Neil Conzen formulează o astfel de critică la abordarea lui Sollors atunci când afirmă:

După opinia noastră, etnicitatea nu este o „ficțiune colectivă” ci, mai degrabă, un proces de construcție și invenție care încorporează, adaptează și amplifică solidarități, attribute culturale, și amintiri istorice preexistente.

Adică, [etnicitatea] își află rădăcinile în contextul vieții reale și al experienței sociale. (Conzen, 1992, p. 23)

Aceasta este și opinia împărtășită de autorul volumelor citate, care se concentrează mai puțin pe „inventivitatea” etnicităților amerindiene, chicano, asiatico-americe și afro-americe decât pe temeinicia experiențelor culturale și istorice ale acestora, oricât de „construite” pot fi asemenea experiențe. Toate acestea ne conduc la o altă problemă care apare în tentativa noastră de definire a etnicității: relația dintre etnicitate și rasă. Este o problemă care preocupă mai puțin spațiul cultural românesc. Fie că este vorba de scriitori etnici maghiari, ruși, ucrainieni, aromâni, albanezi, sau bulgari, toți aceștia scriu în limba română și mai puțin în limbile respective, fără a se pune problema apartenenței lor rasiale. Este și cazul scriitorilor evrei, turci sau tătari, unde s-ar putea pune asemenea probleme.

Revenind la America, relația dintre etnicitate și rasă a fost adesea văzută ca specificitate socială/culturală opusă specificității biologice/fiziologice. Mai precis, conceptul de etnicitate se opune aceluia de rasă. Termenul de „etnicitate” apare în limbajul academic în lumea anglo-saxonă și este utilizat în special în SUA în contextul protestelor afro-americe din a doua jumătate a secolului XX. Conceptul a fost relativ ignorat de științele sociale până la mijlocul anilor optzeci și este încă foarte puțin utilizat astăzi, deoarece este perceput ca prezentând riscul teoretizării rasiale sau ca o simplă invenție americană.

Dar, întrucât categoriile biologice/fiziologice (cărora le aparține și rasa) au fost deconstruite comprehensiv pentru a da la iveală orientările ideologice ale acestora, „rasa”, la fel ca etnicitatea, a ajuns să fie definită în termeni sociali și politici. Fenomenul atât de răspândit al căsătoriilor interrasiale a discreditat încrederea în validitatea categorizării rasiale pe temeiul caracterului distinctiv sau al purității. În sfera culturală, datorită migrării și asimilării, s-ar putea face aceeași afirmație cu privire la etnicitate: etnicitatea (sau caracterul, sau trăsăturile etnice) nu există niciodată în formă pură deoarece este permanent modelată de forțele culturale care o înconjoară.

În plan literar, recurgerea la sintagma „literatură etnică” se dovedește convenabilă în cazul în care producțiile literare abordează în egală măsură rasa și etnicitatea, Asta pentru că, de fapt, cele două concepte se contopesc, iar conceptul de formare rasială formulat de Howard Winant și Michael Omi explică

această distincție: definind etnicitatea drept „o problemă de atribute culturale”, împărtășite de un anumit grup, ei definesc formarea rasială drept „procesul socioistoric prin care categoriile rasiale sunt create, trăite, transformate și distruse” (Omi, Winant, 1987, pp. 55-56). Astfel, formarea rasială încorporează etnicitatea dar depășește culturalul pătrunzând în domeniul istoricului și, mai ales, în domeniul operațiunilor de categorizare structurală, materială și operațională. Utilizând acest concept, devine limpede că scrierile autorilor afro-americani, asiatico-americani, chicano și amerindieni, emanate din domeniul cultural al etnicității așa cum este definit de grupurile etnice respective, trasează și contestă istoria categorizării lor de către ceilalți prin procesele de formare rasială identificate de Omi și Winant. În plus, conceptul de formare rasială ne permite să articulăm în termeni teoretici experiența parcurgerii prozei etnice americane unde ne confruntăm cu o experiență nu neapărat din domeniul diversității culturale dar și din acela al trăsăturilor structurale, împământenite ale opresiunii rasiale.

Exemplificăm cu două studii relativ recente care abordează acest domeniu atât de complex. În volumul *Beginning Ethnic American Literatures* (2001), Helena Grice & al. fac o prezentare concentrată, autorizată și extrem de bine documentată asupra a patru grupuri de literaturi „etnice”: amerindian, afro-american, asiatico-american și chicano. Fiecare secțiune cuprinde, alături de partea teoretică și o bibliografie, studii de caz a câte trei romane reprezentative, suficient material de reflecție pentru cititorul avizat. Maria Lauret (care semnează introducerea) este de părere că toate cele douăsprezece romane analizate sunt unite de „teme comune” și de „moduri de reprezentare” care subliniază tensiunile inerente identității naționale; una din problemele scriitorilor etnici este chiar apartenența la națiunea americană, iar criticii nu fac decât să repete „această temă comună în termenii teoriilor poststructuraliste, postmoderniste și postcoloniale care se preocupă de asemenea de centru și de margini, de diversitate și deosebire, de națiune și narațiune” (Lauret, 2001, p. 9).

În sfârșit, volumul publicat tot de Helen Grice, *Negotiating Identities: An Introduction to Asia American Women's Writing* (2002), abordează cu precădere proza scriitoarelor americane de origine asiatică din perioada 1911-2000, un corpus literar eclectic în relația cu istoria, contextul cultural și în lumina teoriilor etnice și feministe cu privire la scrierile femeilor. Helen Grice subliniază experimentul generic și explorarea tematică specifică acestor scrieri, a căror

vizibilitate se datorează „compatibilității multor texte cu preocupările feminismului contemporan de *mainstream*, precum și cu capacitatea de a umple o nișă etnică pe piața publicistică” (Grice, 2002, p. 31). Este concluzia unui studiu care surprinde prin complexitatea abordării și prin cuprinderea unui număr impresionant de texte, piese cheie în imensul joc de puzzle care este astăzi literatura americană, concluzie care cu mici modificări, ar putea fi aplicată întregului spectru al scrisului etnic american.

Conceptul de etnicitate se referă, în general la caracteristicile culturale particulare ale unui grup. Dar aceste caracteristici depind în mare măsură, dacă nu mai mult, de mediul geografic și de contextul social, pe scurt, de condițiile de viață care au determinat, istoric, indivizii să strângă legături care altfel ar putea fi extinse sau poate că nu mai există. Dacă afirmarea unei etnii negre are, fără îndoială, un aspect pozitiv, ne punem întrebarea dacă celebrarea sa nu duce la menținerea unui substrat rasial ca principiu al diferențierii culturale. În realitate, avem de-a face cu o relație interculturală complexă în care o societate culturală diversificată etnic se construiește în urma unui proces dublu: cel al diferenței pozitive rezultate din procesul de autodefinire, apoi cel al deferenței, în sensul de bunăvoință acordată „celuilalt” de cineva sau de un grup aflat într-o poziție de autoritate sau de forță.

Locuitorii Statelor Unite au fost întotdeauna identificați din perspectiva „rasei”, o noțiune controversată. Dacă rasa este un construct sociocultural care nu are nicio legătură cu datele biologice, culoarea pielii continuă să aibă o semnificație specială atât pentru realitățile istorice, cât și pentru cele contemporane. Primul recensământ a avut loc în 1790, la șapte ani după plecarea britanicilor și crearea federației. Cei numărați făceau parte din trei categorii: bărbați albi liberi, femei albe libere și sclavi. În 1820, sclavii și „liberii” erau numărați în două tabele separate. Abia în anul 1850 oamenii au început să identifice persoanele de culoare, altele decât sclavii sau oamenii liberi: pentru aceasta, a fost creată categoria „sclavi și oameni de culoare” (*colored*). După războiul civil (1860-65), numele de „oameni de culoare sau negri” îl înlocuiește pe cel precedent. În ceea ce-i privește pe „albi”, aceștia au fost identificați de la început ca „albi”, apoi din 1940 până în 1960, a fost folosit termenul „alb, caucazian” pentru a distinge „albul” (*anglos*) de latino, deoarece acesta din urmă a intrat oficial în imaginea „rasei albe” în 1940,

plasând în mod arbitrar originea geografică a „rasei” albe în Caucaz! A treia rasă este cea a „nativilor americani” (indienii).

Primul recensământ al indienilor a avut loc în 1880 și a fost condus de agenți federali și intențenți responsabili cu triburile indiene. La acea vreme, erau identificați doar indienii care trăiau într-o rezervație, iar confuzia în legătură cu grupurile indiene (dintre care unele aveau recunoaștere federală, altele de stat și chiar antropologică) era atât de mare încât cifrele erau mai degrabă mărturia unei epoci decât o evaluare statistică. Abia în anii 1930 au început să se ocupe mai serios de „indienii americani”. Erau incluși în această categorie doar indienii care, după cum prevedea legea, își declarau apartenența la un trib, în condițiile în care, până în anii șaptezeci, unele triburi au refuzat sistematic să fie recensate.

Din 1890, chinezii și japonezii formează a patra rasă, cu referire la cei numiți în zona sensibilă „galbenii”, iar categoria *Asian* („asiatic”) a fost extinsă treptat pentru a-i cuprinde pe toți imigranții proveniți din Asia. La sfârșitul secolului al XIX-lea, chestionarul recensământului conținea 4 rase: alb, negru, chinez sau japonez, și indian. Reținem că toți mulatrii erau considerați non-albi. Pe parcursul recensământului din 1930 a fost adăugată o a cincea rasă: „Latinos”, care în spațiul sensibil înseamnă „de culoare maro”, potrivit limbajului vremii. Ei încetează să mai fie o rasă oficială începând cu recensământul din 1940, continuând să fie numărați separat. Recensământul din SUA își revizuieste categoriile în funcție de evoluția societății, a cunoștințelor demografice, dar și a presiunii sociale și politice.

În 1973 a fost luată decizia de a crea o categorie etnică sub denumirea de *Hispanic* sau *Latino*, determinată de sosirea cubanezilor și portoricanelor la începutul anilor șaptezeci. Până atunci, „latinii” îi includeau și pe *chicanos*, adică urmașii mexicanilor din sud-vest, rămași pe loc după cucerirea acestui teritoriu de către Statele Unite în secolul al XIX-lea. Deși vorbesc spaniolă, cubanezii nu sunt cu toții „albi”, iar pielea portoricanelor are diferite nuanțe de negru, o realitate care nu dă bine în lumea rasială a Statelor Unite. Considerându-i pe hispanici (sau Latinos) ca grup cultural, în 1990 a avut loc o rearanjare a categoriilor rasiale oficiale (vezi Fig. 1).

O altă inovație adăugată imaginii generale din 1990: persoanele născute din uniuni interrasiale (interzise legal până în 1967 și încă un subiect dificil în spațiul sensibil) au fost enumerate într-o nouă categorie statistică rasială (oficial a 6-a): „două sau mai multe rase”. Acesta include oameni dintr-o uniune între

două rase oficiale și până la 5 genealogic vorbind (sunt 8.637 de oameni din toată țara). În recensământul din 2000, a fost adăugată a 7-a categorie rasială: „o altă rasă”, deoarece un număr mare de oameni au declarat, în 1990, apartenența la rase „inexistente” în Statele Unite sau, mai degrabă, nementionate în Recensământul SUA. Această categorie a fost împărțită în „o altă rasă, singură” și „o altă rasă, în combinație”.

Exemplul etniei arabo-americane este edificator. America de Nord a primit două valuri majore de imigrație arabă. Primul a durat din anii 1880 până la cel de-al doilea război mondial și următorul, de la cel de-al doilea război mondial până în prezent. Ambele etape migratorii au fost marcate de anumite diferențe atât în privința imigranților, cât și a dificultăților cu care fiecare grup a trebuit să se confrunte în sfera socială și politică. Orice analiză a acestor grupuri de migrație ar trebui să țină seama de aceste diferențe. Ambele comunități au început să se unească în anii '60, în special după războiul arabo-israelian din 1967, și trebuie luată în considerare și această abordare. Termenul „arab-american” se referă la imigranți și descendenții lor, care au ajuns în America de Nord din țările arabe din Orientul Mijlociu.

În funcție de circumstanțe, se recurge la diferite denumiri dar comunitatea va fi numită în primul rând arabă sau arabă americană (*Arab American*, în cazul Statelor Unite). De asemenea, este imposibil să se stabilească numărul exact al imigranților arabi din America de Nord, deoarece guvernele Statelor Unite și Canadei au modificat criteriile de clasificare în funcție de timp. Până în 1899, de exemplu, recensămintele din Statele Unite au grupat arabii în aceeași categorie cu grecii, armenii și turcii. Din acest motiv și din alte motive, pot fi oferite doar estimări brute.

În cazul grupului arabo-american, echilibrul dintre invizibilitate și dorința acestora de a se afirma este constant. Invizibilitatea este deopotrivă voluntară și involuntară, deoarece arabii americani nu au un fenotip precis sau cel puțin nu rezonază neapărat cu ideea că nonarabii au acest fenotip. Stereotipurile îi reprezintă pe arabi ca milionari, fanatici religioși ale căror femei sunt acoperite de văluri, sau prin celebrii „trei B”: *bomber*, *billionair*, *belly-dancer*). Religia arabilor americani nu este numai musulmană, deoarece doar o treime dintre ei sunt musulmani; mulți arabi americani au un nume care

nu are nici un sunet arab.³ Lucrurile se complică atât de mult încât, paradoxal, acest grup este practic invizibil.

Din punct de vedere al comportamentului social, grupul etnic arabo-american se remarcă printr-un grad de delincvență relativ scăzut. Acesta este un grup al cărui succes social este deosebit de bun, așa cum rezultă din statistici privind veniturile pe cap de locuitor și numărul mare de antreprenori arabi americani, dar și grupul etnic cel mai detestat din Statele Unite ca urmare a culpabilizării întregii comunități pentru atentatele din 11 septembrie 2000. Cu toate acestea, se manifestă dorința unor arabi americani de a-și recunoaște identitatea etno-rasială, de a întreprinde acțiuni politice și culturale pentru a „exista”, și pentru a-și manifesta o vizibilitate trecută cu vederea de cultura mainstream care nu poate decât să accepte prezența arabilor pe pământul Americii de Nord cu mult înainte de aceste evenimente.

Și în cazul acesta sunt necesare unele observații referitoare la terminologie. Termenul „Arab American” este utilizat pe scară largă în ziare, eseuri sociologice, discursuri politice și de către publicul larg, deși nu este lipsit de ambiguități. De aceea, este important să înțelegem ce au însemnat construcțiile criptate, cum au fost create și cum sunt percepute de persoanele care aparțin unui grup etnic și de cei care nu se consideră că aparțin unui grup etnic – mai exact, de arabii americani care se revendică pe sine ca atare și de către cei care resping acest nume.

În al doilea rând, pentru a înțelege locul arabilor americani în societatea americană la nivel public, este important să ținem seama de clasificarea etno-rasială, știind că în Statele Unite sunt utilizate astfel de categorii. Se presupune că utilizarea acestora ține cont de varietatea populației, deși elaborarea categoriilor este foarte subiectivă și răspunde în primul rând imperativelor politice.

Stanley Renshon, comentând semnificația identității cratimate în eseu „The Value of Hyphenated Identity” (2011), afirmă că această cratimă s-ar putea dovedi, până la urmă, un instrument necesar și valoros care ajută imigrantul să recunoască cine este el, „recunoscând în același timp realitatea unui nou început

³ Limba arabă este cunoscută drept *al-lughat al-Ḍād*, (limba Ḍād), care îi conferă un plus de originalitate și individualitate, deoarece litera Ḍād (ض) reprezintă un sunet specific acestei limbi. Diferitele triburi arabe sunt celebri pentru abilitatea lor de a pronunța fără dificultate litera „Ḍād”, dar persoanelor care nu sunt familiarizate cu limba arabă le este foarte greu să găsească o alternativă clară care să exprime acest caracter în limbile lor.